

In gesprek met Pim Kooij

‘Dat concept van representatie, dat is als een soort splijtmiddel gebruikt.’

Pim, je staat bekend als een groot pleitbezorger voor de stadsgeschiedenis. Veel van je publicaties gaan ook over steden of dé stad; denk uiteraard aan je proefschrift over Groningen. Je bent er eigenlijk al heel lang mee bezig. Er rijzen vele vragen in dit verband, maar één kan er dan niet buiten beschouwing blijven en dat is de kwestie wat stadsgeschiedenis of wat stedengeschiedenis is?

Ik moet daarvoor eerst ingaan op de vraag: ‘Hoe kwam je er zo vroeg bij?’ Dat is heel makkelijk uit te leggen. We waren bij Han Baudet bezig met onderzoek naar innovaties, allerlei nieuwe industriële producten, zoals de fiets, de ballpoint, de *Completa* koffiemelk, de conserven. Dat soort geschiedschrijving werd toen nog heel gek gevonden. Ik deed de gloeilamp, ik wilde ook afstuderen op de gloeilamp en ik wilde de eerste gebruikers van gloeilampen opsporen, kijken hoe zo’n product dan in de maatschappij komt. Dus ik naar Philips toe. En daar zeiden ze (dat zeiden ze altijd bij bedrijven in die jaren): ‘Wij hebben geen archief meer, want wij zijn gebombardeerd’. Dan was je van dat gezeur af. Maar in dit geval klopte dat echt, er was dus niets. Ik dacht: ik moet hier ook eigenlijk helemaal niet zijn, ik ga naar de elektriciteitscentrale in Groningen toe, want die moeten weten wie hun eerste afnemers waren. Nou, dat wisten ze helemaal niet, maar er lag een oude kaart, helemaal uit de beginperiode, met al die keurige vertakkingen, en toen kon ik met adresboeken van de stad al die mensen thuis brengen. Dat was dus een stedelijk infrastructurele voorziening.

Op dat moment — het zal rond 1968-1969 zijn geweest — was de Engelse historicus Dyos bezig de *urban history* te promoten. Baudet had toevallig Dyos ontmoet en die zei: ‘Is dat niets voor jou om die kant op te gaan?’ Dat leek me wel wat. Toen ben ik die boeken van Dyos gaan lezen en ik vond het verschrikkelijk, want die man was zo bezig dat vakgebied te promoten, dat hij alles wat maar iets met steden te maken had tot de *urban history* rekende.

Ik dacht, dat kunnen wij helemaal niet hebben, want die hele Nederlandse geschiedenis is al vanuit een stedelijk perspectief geschreven, met zo'n agrarische achterkant, die dan uit Wageningen wordt verzorgd. Je zult toch een soort urbane variabelen moeten aanwijzen om dat tot een specifieke discipline te maken.

Ik ben toen eigenlijk om de *urban history*, zoals die toen was, heen gegaan en in de geografie terechtgekomen. Dan kom je bij mensen als Keuning in Nederland, maar die bleek zijn inspiratie ook weer voor een deel uit Amerika te hebben en daar zaten mensen die vanuit de actuele stedelijke problematiek het verleden in gegaan waren. Mensen zoals Eric Lampard, die werkten met centrale plaatsmodellen en dat soort zaken, verzorgingsgebieden en stedelijke hiërarchieën. Nou, dat was eigenlijk wat ik geweldig interessant vond en ik dacht: dat ga ik dan proberen operationeel te maken voor Nederland en dat heb ik op een gegeven moment gedaan. Ik heb toen een paar artikelen geschreven over de theorie van de stadsgeschiedenis, waarin het op een gegeven moment vastloopt; dat was met name op de relatie stad-platteland. Hoe je dat nou moest zien. Enerzijds was er vanuit het culturele perspectief een geweldige tegenstelling: de moderne stad en het achterlijke platteland. Maar anderzijds was het natuurlijk ook heel complementair. Dan kreeg je van die modellen van Von Thünen, waar de inrichting van het platteland helemaal vanuit een stedelijk perspectief geschiedt. Daar liep ik wat vast. Ik dacht: dan moet je zelf wat nieuwe ideeën gaan ontwikkelen en zo langzamerhand lukte dat allemaal wel. Maar toen vond ik dat ik alleen maar bezig was om kaders te stellen voor die *urban history* en ook maar eens moest laten zien dat je daar wat mee kunt doen. Toen ben ik met die dissertatie over Groningen begonnen, waarbij die theoretische ideeën in de praktijk zijn uitgewerkt. Dan kom je uit bij migratie bijvoorbeeld. Dat is een belangrijk element, omdat via die mensenstromen je relaties tussen steden van de eerste rang en steden van de tweede rang heel goed duidelijk kunt maken. Ik probeerde dat ook met goederenstromen, maar die waren veel moeilijker te traceren.

184

Je geeft liever geen antwoord op de vraag: wat is nu eigenlijk stads- of stedengeschiedenis?

Heel goed, Leo! Stadsgeschiedenis is, of zou moeten zijn, een subdiscipline van de geschiedenis waarin het ruimtelijk element, noem het de urbane variabelen, een centrale en actieve plaats inneemt. Dus als je met stadsgeschiedenis bezig bent, heb je het over activiteiten binnen een specifieke ruimte, waarbij die ruimte niet als een neutraal decor figureert maar als een actieve variabele.

Voorbeeldstudies, uit Amerika? In Engeland werd er wat aan gedaan door Peter Clark, de opvolger van Dyos, en tal van anderen.

Ja, maar dat vind ik geen echte stadsgeschiedenis. Wat die mensen doen, dat is veel te breed. En dat komt omdat in Engeland er eigenlijk meer een soort plattelandstraditie was in de geschiedenis. Die was daar veel sterker. Door apart over steden te schrijven kon je daar dan een soort tegenwicht bieden, maar of bijvoorbeeld een studie over de gezondheidszorg in York onder de stadsgeschiedenis valt? In zo'n studie gaat het eigenlijk alleen maar over de gezondheidszorg en hoe York eruit zag, daar kom je dan verder helemaal niet achter.

Dus je kunt je afvragen of het wel zinvol is om daar het etiket stadsgeschiedenis op te plakken?

De meeste mensen vinden me te streng.

Voor jou is het geen bruikbaar begrip!

Stadsgeschiedenis is wel degelijk een bruikbaar etiket, maar je moet het beperken tot dat onderzoek waarin de ruimtelijke variabele centraal staat. Je kunt bijvoorbeeld sociale ongelijkheid in een stad bestuderen maar in mijn ogen wordt dat pas stadsgeschiedenis als je de ruimtelijke dimensie daarvan meeneemt, dus de residentiële segregatie, het apart dan wel door elkaar wonen van die groepen.

185

Ben je verder gegaan met dit soort onderzoek? Heb je promoties op dit terrein gerealiseerd?

Ja, niet eens zoveel over afzonderlijke steden. Het zijn er maar twee, één over Deventer en één over Leeuwarden, maar wel veel over aspecten van die stadsgeschiedenis, dus bijvoorbeeld over stedelijke gezondheidszorg, waarbij dat specifieke stedelijke kader inderdaad een actieve rol speelt. Of over migratie, die de onderlinge verbindingen tussen steden, het netwerksysteem, heel duidelijk laat zien.

Het is een zeer breed terrein, stadsgeschiedenis. Ondanks die beperking die jij hebt geprobeerd aan te geven, blijft het natuurlijk een heel groot terrein, temeer omdat je er ook nog allerlei hulpwetenschappen, zoals de geografie, bij betreft. Dat is nogal wat. Desalniettemin heb je er toch nog wat bij genomen, om het zo maar te zeggen. Op een gegeven moment heb je je ook op de geschiedenis van het platteland gestort.

Het wordt inderdaad wel wat veel, want die stadsgeschiedenis is zich ook aan het verbreden, omdat de culturele en politieke invalshoek die er eerst

helemaal niet zo bij hoorden, nu ook worden opgetuigd met die ruimtelijke dimensie. Dat is heel spannend.

Dat is zo gegaan: ik kwam dus al vrij gauw uit op die stad-plattelandsrelatie en daar ben ik een beetje mee aan het pionieren geweest. Ik weet niet hoe dat dan gaat, maar dan kom je toch al gauw terecht in de regionale geschiedenis. Dat kwam ook omdat er op een gegeven moment een groot project 'Integrale Geschiedenis' langs kwam, waarbij het Brabantse zand en de Groningse klei vergeleken gingen worden. Toen werd ik ook nog bijzonder hoogleraar Geschiedenis van Stad en Platteland. Het was eigenlijk het platteland dat mij had aangesteld, namelijk de Vereniging voor Hoger Landbouwonderwijs. Dus aan alle kanten werd er aan mij getrokken om wat meer aan dat platteland te gaan doen en dat heb ik gedaan in het kader van die regionale geschiedenis en dat was een hele interessante combinatie. Toen is mij op een gegeven moment gevraagd om naar Wageningen te komen. Ik heb op dat moment gezegd dat ik geen agrarisch historicus ben, maar het ging erom dat er iemand kwam die zich met regio's en platteland bezig hield. Dat durfde ik toen wel aan.

En wanneer komt de zee-geschiedenis erbij?

Nooit, ik houd het bij de groene ruimte; de blauwe ruimte is voor Jaap Bruijn en zijn opvolger.

186

Je bent bezig met een samenhangend onderzoeksprogramma. De relatie stad-platteland is daarin heel belangrijk en daarbinnen past weer heel veel.

Wat ik probeer, dat is nu mijn grote uitdaging, is om de politieke en culturele elementen er op een passende manier in te voegen. Wat je nu hebt, dat doet Harry Jansen bijvoorbeeld, is dat naar voren gebracht wordt dat stadsgeschiedenis veel te veel sociaal-economische geschiedenis is geweest en dat we meer moeten letten op de politiek en de cultuur. Dat ben ik wel met hem eens, maar dan moet je niet die sociaal-economische basis hoeven weg te gooien. Op een of andere manier moet dat aansluiten, dat is natuurlijk waar we met die integrale geschiedenis ook altijd mee bezig zijn geweest, te proberen die zaken in elkaar te passen.

Kijk je met een goed gevoel terug op de realisering van het project 'Integrale Geschiedschrijving'?

Ja, ik kijk er met een heel goed gevoel op terug, maar het heeft natuurlijk toch niet gebracht wat we beloofd hadden en dat is die synthese die de geschiedenis van twee gebieden vergelijkt, waarbij de algemene en de regi-specifieke factoren worden gescheiden. In Groningen hebben we wel een

boek over één gemeente, Hoogkerk, gemaakt waarbij dus eigenlijk dat hele Groningse kleigebied nog weer verkleind is, en al die elementen waarvan gezegd is, die doen ertoe, die komen daarin langs. Er is een aantal mooie dissertaties gekomen: van Vincent Sleebe over de sociaal-culturele verhoudingen, met name over de criminaliteit, van Marcel Clement over transportstromen, van Jan Voerman over migratie en van Richard Paping over de economie. Toen hebben we dat project kunnen koppelen door er een Russische component bij te halen, wat ook weer tot twee boeken heeft geleid. Men is nog steeds aan de gang. Er is nu een aio bezig met de migratie naar buiten het kleigebied: wat die mensen die weggingen zijn gaan doen. Want we weten nu best wat iedereen deed binnen dat kleigebied, maar wat zijn die mensen die weggingen, ongeveer 30%, gaan aanpakken? Die worden nu gevolgd, dus het houdt nog niet op!

Dat Russenproject wordt nog voortgezet?

In zekere zin wel. We hebben nu twee lange subsidierondes gehad, dat heeft twaalf jaar gedraaid. In het begin was het echt heel spannend, want die mensen hadden een hele andere traditie bij het schrijven van geschiedenis. Niks over de proletariërs, het was een heel duidelijke *topdown* geschiedbeoefening. Daar kwamen dus die computerprogramma's, thema's en onderzoeksmethoden die wij hanteerden prima van pas. In Rusland werd er vooral veel gekopieerd. Voor zover dat kon, want er was een groot bronnenprobleem, omdat zij tot de revolutie nooit een burgerlijke stand hebben gehad. Andere bronnen, zoals doop-, trouw- en begraafboeken zijn nog onbetrouwbaarder dan ze in West-Europa zijn, en als je dan geboorte-intervallen wilt berekenen en dat soort precieze dingen, dan is dat moeilijk. Maar goed, daar zijn we toch aardig uitgekomen, het duurde wel érg lang moet ik zeggen. De meerwaarde van nog zo'n termijn die werd toch wat minder. We gaan het nu op een andere manier voortzetten. Bijvoorbeeld, ik heb met de Russen uit het project een sessie georganiseerd op het *urban history* congres in Stockholm in 2006 over *regional capitals* en daar komt dan een heleboel van die expertise weer samen. Zo incidenteel pakken we de zaak op, want het is natuurlijk een schitterend netwerk!

187

Een ander groot project, waar je heel lang mee bezig bent geweest, is natuurlijk het 'Dordrechtboek', waarvan je de redactie hebt gedaan. Dat is dus de stadsgeschiedenis zoals het moet volgens jou? Ik vond het platteland er wat bekaaid afkomen.

Dat is zo. Ik denk dat het wel stadsgeschiedenis is zoals het moet, maar dat een heleboel elementen uitgewerkt hadden moeten worden. Met name die

relatie stad-platteland die toch in wat aanzetten is blijven steken. Er was een heleboel geld maar toch nog niet genoeg om al dat onderzoek te doen.

Het is ook niet mogelijk om er nog een vervolgdeel aan te plakken op basis van materiaal dat er nog ligt?

Nee, als ik dat materiaal had gehad, had het er wel ingezeten. Daar moeten we echt heel nieuw onderzoek voor doen. En het is natuurlijk toch zo dat het er al wel wat in zit want er is, en dat is heel mooi, in Dordrecht nog een economisch-technologisch bureau. Dat is zowat overal wegbezuinigd. Dat heeft heel veel onderzoek gedaan naar forensisme. Waar komen de bezoekers van de Dordtse binnenstad allemaal vandaan? Maar ik had maar driehonderd pagina's voor twee eeuwen. Dan blijf je wat meer aan de oppervlakte, maar ik was al heel blij dat ik een echt overzicht heb gemaakt dat overal ongeveer dezelfde diepgang heeft, want wat je vaak ziet is dat dit soort boeken een soort 'schotsje springen' wordt; daar is wat over bekend, daar is wat over bekend, en nu proberen we daartussen ook nog maar een paadje te creëren. Dat vind ik niet zo mooi.

Ik keer nog even terug naar stadsgeschiedenis en plattelandsgeschiedenis. Groningen, dat zijn de stadshistorici en Wageningen dat zijn de plattelandshistorici? Vullen die elkaar aan of zijn er overlappingen? Streef je naar een evenwichtige opbouw tussen beide leerstoelen?

188

Ja, het gekke is dat de Groningse historici helemaal geen stadshistorici zijn. Dat zijn allemaal, met uitzondering van Maarten Duijvendak, regionale historici. Collenteur, Paping, Tassenaar, dat zijn allemaal mensen die zich in eerste instantie met regio's bezighouden. Dat komt natuurlijk omdat die mensen zijn binnengekomen en opgeleid op het moment dat we met dat project 'Integrale Geschiedenis' bezig waren, en dus helemaal regionaal waren *angehaucht*. Die stad, dat is een beetje met de promovendi verder gegaan, maar niet meer met de mensen die daar zitten.

En in Wageningen? Het zal toch niet zo zijn dat ze daar aan stadsgeschiedenis doen!

Daar zitten dan weer geen mensen die echt specifiek regionale geschiedenis bedrijven. Misschien doe ik dat zelf nog wel eens. Jan Bieleman heeft dat gedaan met de geschiedenis van Drenthe, maar hij is nu toch helemaal een agronomisch-historicus geworden die, ook al door dat 'TIN-20 project' waar hij aan meegedaan heeft, veel meer de kant van de techniek opgegaan is.³²

³² TIN-20: Techniek In Nederland in de 20^e eeuw.

En Anton Schuurman is meer met modernisering bezig en Margreet van der Burg met gender. Maar er komt weer een regionaal NWO-project aan over Gelderland.

Nu iets over de institutionele kant van het professoraat. Je hebt belangrijke bestuursfuncties gehad. Onder andere ben je zeven jaar voorzitter geweest van het ING. Dat is nogal wat, dat heeft je ongetwijfeld heel veel tijd gekost. Wat deed je in die tijd? Een dag in de week was je er misschien wel mee kwijt?

Ik was daar wel een dag in de week mee bezig, ja.

Waarom deed je dat naast zo'n drukke baan, die je toch al had?

Tja, je wordt gevraagd. Ik vind dat er in Nederland een paar van die posities zijn die je niet kunt afwijzen. Dat is het voorzitterschap van het Historisch Genootschap, dat is het voorzitterschap van het ING, misschien ook een paar functies bij NWO. Als ze je daarvoor vragen, dan doe je dat gewoon. Dat hoort erbij. Het feit dat ze je vragen is, dat denk ik dan hoor, dat men van mening is dat je wat kunt betekenen voor de historische wetenschap in Nederland, misschien zelfs daarbuiten of in het algemeen.

En is dat zo, heb je iets kunnen betekenen?

Ik denk het wel. Na verloop van tijd zie je hoe dingen werken. Met sommige dingen heb je minder affiniteit dan met andere, maar het was een hele spannende periode omdat daar toch de boel wat opgeschud werd. Daar was mijn voorganger Jaap Bruijn al mee begonnen. Er zaten daar mensen die tientallen jaren met een project bezig waren en dat was net toevallig klaar als ze met pensioen gingen. Dat begon toch wel op te vallen, dus wat hebben we gedaan? Van lieverlee hebben we al die grote projecten weten af te ronden. Van een enkele hebben we ook gezegd: hier zit geen perspectief in, daar stoppen we maar mee. Daar moet je ook wel mee uitkijken, want het ING is natuurlijk het enige instituut dat projecten van een lange adem kan dragen. Dat blijven we ook wel doen, maar dan zodanig dat het steeds gecompartmenteerd is. Dus zo'n project loopt vijf jaar, dan gaan we eens kijken wat de resultaten zijn geweest en dan beslis je: gaan we ermee door, stoppen we of geven we het een andere vorm, en dat maakt de hele zaak wat flexibeler. En verder, ja, het is net een tanker waar je op zit, want dat ding vaart al honderd jaar.

Vanuit mijn eigen vakgebied heb ik verschillende nieuwe accenten kunnen leggen. De sociale zekerheid is een programma geworden wat daar is gaan lopen. We hebben er Kappelhof voor aangetrokken die dat heel goed is gaan trekken. Wat ons in de schoot viel dat waren de Gewestelijke Financiën,

waar Wantje Fritschy mee aan kwam. Ik ben er heel tevreden over dat we dat met potjes hier en potjes daar toch zodanig hebben kunnen ondersteunen dat zo van lieverlee wel alle gewesten een band hebben gekregen, of dat in een nabije toekomst zullen krijgen. Dat is natuurlijk in eerste instantie de verdienste van Wantje. Maar ik vond het heel mooi vanuit de institutionele kant daar wat aan te kunnen doen.

Het is een nuttig instituut?

Ja, als het tenminste een goede interactie houdt met de universiteit. Het ING is nuttiger geworden, zou je kunnen zeggen, omdat al die dingen als bronnenuitgaven elders, zoals aan de universiteiten, op hun retour raakten. Het werd te duur gevonden en leverde te weinig direct op. Toen heb ik gezegd: 'Als een boek, een monografie, verouderd is, dan liggen die bronnen er nog en dan kun je, als die goed zijn uitgegeven, op grond daarvan weer een nieuwe interpretatie maken'. Dat lijkt mij heel belangrijk. En wat ik ook erg belangrijk heb gevonden is die samenwerking met de universiteiten. Dat gaat nu vaak in de vorm van *matching*. Mensen komen met een bron bij het ING: 'Het is een hele mooie bron, ik wil erop gaan promoveren, maar het zou mooi zijn, want ik heb er zoveel aan gedaan, als dat ding ook zou worden uitgegeven'. Nou, dan doen we dat, dan proberen we er bij NWO iets mee, anders vinden we zelf nog wel eens wat, dan krijg je dus een dubbelslag, er komt een mooie dissertatie en er wordt een bron vakkundig uitgegeven. Waar ik heel tevreden over ben is die wat ingewikkelde fusie die er toch gekomen is tussen het ING en het Historisch Genootschap.

190

Als je de economisch-sociale geschiedenis op dit moment zou moeten evalueren in termen van zwak of achtergebleven enerzijds en sterk of vooruitstrevend anderzijds, wat is dan je oordeel? Valt er nog wat te verbeteren?

Ik draai natuurlijk al behoorlijk lang mee en eigenlijk zie je hele gekke dingen gebeuren, zoals slingers die gewoon terugslaan. Toen ik in de jaren zestig begon te studeren, hadden wij onze eigen goeroes; dat waren Marx, Schumpeter en Veblen, dat soort mensen die institutionele elementen in hun theorie voorop plaatsten en die ook wat actueel waren, want gewone economen praatten er ook nog wel over. Allemaal prachtig, omdat economen en economisch-historici het idee hadden dat ze wat aan elkaar hadden. Wij kregen de theorieën en op onze beurt leverden wij het langetermijnperspectief en maatschappelijke variabelen die buiten de economische theorie waren gebleven. We zaten toen ook nog allemaal in de Economische Faculteit, dus er was een heel direct contact. Maar helaas werd de generatie economen die daar voor openstond afgelost door de modellenbouwers en die zeiden: 'Nou

ja, leuk hoor die geschiedenis maar dat is voor een praatje bij een jubileum, en als je wat voor ons wilt betekenen, lever dan maar wat parameters aan, want daar kunnen we dan in onze modellen wat mee doen'. Dat is natuurlijk nooit goed gelukt, maar je hebt dat toch wel met die *New Economic History* gehad, met name in het begin, met mensen zoals Fogel die allerlei zaken zijn gaan kwantificeren zodat je het idee had, we komen toch wel wat dichterbij.

Maar het is nooit echt goed gekomen. Op een gegeven moment hebben we ook gezegd, dan moeten we ons niet verder aan die economen uitleveren en gewoon die breedheid blijven behouden die de economische geschiedenis heeft. Toen gebeurde er eigenlijk iets heel leuks, want toen liepen de economen vast. Die waren inmiddels met modellen met tweehonderd variabelen bezig, het werd allemaal verfijnd en op zo'n conferentie kreeg je tweehonderd papers allemaal over één van die variabelen.

Sommigen van die economen durfden ook wel te zeggen: 'Ja, misschien moeten we toch weer wat meer institutionele elementen in onze theorie doen'. Zo zie je dat daar op het ogenblik een soort *reunion* plaatsvindt. Van een verwijdering die we hebben meegemaakt toch weer terug. We mochten het alleen op de termen van de economen doen, want dan was het pas echte wetenschap. Nu is dat weer anders.

Eigenlijk heb je bij de sociale geschiedenis een zelfde soort ontwikkeling. Alleen is die wat eerder. Die hele modelmatige sociologie is alweer langer uit de mode aan het raken. Daar zie je dat sociologie en sociale geschiedenis elkaar ook weer heel goed weten te vinden. Ja, dan hebben we de historici nog. Ik heb me natuurlijk altijd heel duidelijk in drie velden bewogen. Dat is nog steeds zo. De economen zie ik nu wat minder, maar die kom ik in Wageningen weer tegen omdat we daar in een departement Maatschappijwetenschappen zitten wat voornamelijk economie en sociologie is. Is leuk hoor om eens mee te maken dat economen nu heel klein zijn ten opzichte van de rest. Dan hebben we de historici, en bij de historici hebben we toch altijd uitgedragen dat van de subdisciplines van de geschiedenis wij toch eigenlijk de meest wetenschappelijke zijn. Omdat wij theorie hebben die wij ontlene aan de actuele maatschappijwetenschappen en die hebben we ook altijd ingebracht zonder daar nou echt mee door te slaan. Dat heeft natuurlijk een tijd gewerkt. Vooral in de jaren zeventig, want Marx was van ons! En toen kreeg je die *turn* naar de meer politieke en culturele geschiedenis en dat vond ik eigenlijk wel een beetje sneu, want die mensen gingen met veel poeha allerlei dingen doen die wij allang deden. Het ging nu opeens over politieke cultuur, hoe gaan de mensen in de politiek met elkaar om. Dan kom je bij netwerken, dan kom je bij stemgedrag, dan kom je ook bij de cultuur. Voor een deel was dat nog materiële cultuur. Dat deden we allang

natuurlijk. En ook dat idee van de representatie; dat de beeldvorming van zaken heel belangrijk is, wellicht nog wel belangrijker dan de feiten zelf. Dat was ook iets waar voortdurend over gediscussieerd werd door ons; misschien alleen in specifieke gremia, dat weet ik verder niet hoor, maar wij waren daar mee bezig. Het was natuurlijk ook een element dat in de *Annales* zat, die mentaliteit. Wat er nu gebeurt, en dat vind ik dan wel jammer, dat is dat de cultuurgeschiedenis en de politieke geschiedenis zich weliswaar geprofileerd hebben, maar zich ook geprofileerd hebben door afstand te nemen van de economische en sociale geschiedenis. Dat heb ik nooit begrepen want het zat bij ons allemaal zo mooi allemaal aan elkaar vast. Dat concept van die representatie, dat is als een soort splijtmiddel gebruikt. Dat is nota bene bij ons op de gang gebeurd, daar in Groningen. Gelukkig zijn we altijd wel blijven praten en op het ogenblik is er weer wat toenadering merkbaar.

Maar terugkerend naar mijn vraag betreffende de sterkte/zwakte analyse: pessimisme, optimisme?

Ik ben heel optimistisch, omdat de economische en sociale geschiedenis zich wel een beetje hebben laten leiden door de waan van de dag, maar ongetwijfeld weer terug zullen komen. Het is het vak dat over gewone mensen gaat en over gewone gebieden en over gewone huizen. Dat is toch wat een mens in het algemeen en ook de studenten in het algemeen uiteindelijk het meest aan moet spreken, als die 'glamourgolf' weer voorbij is.